TÜRKİYE'DE YOKSULLUK OLGUSU VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

Reşat AÇIKGÖZ*
Ömer Şükrü YUSUFOĞLU**

Özet

Bu çalışmada, Türkiye özelinde, yoksulluk olgusunun farklı boyutları ve yoksullukla ilgili çeşitli problemler ele alınmaktadır. Yoksulluk, günümüzde birtakım makro ve mikro faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Makro faktörlerin başında; küreselleşme, işsizlik, küresel sermaye, ekonomik krizler ve göç gibi unsurlar gelmektedir. Eğitimsizlik, kapasite yoksunluğu, yoksulluk kültürü ve bireysel özellikler gibi unsurlar ise mikro faktörler arasında yer almaktadır. Günümüzde küresel bir sorun halini alan yoksulluk, beraberinde çeşitli sosyal problemler de getirmekte ve birtakım olumsuz sonuçlar da doğurmaktadır. Yoksulluk, genel olarak, sosyal dışlanma, şiddet ve suç, gecekondulaşma ve gettolaşma, marjinalleşme, konut ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunlara yol açmaktadır. Yoksulluk ayrıca, aile parçalanmaları, boşanma ve depresyon gibi problemler doğurmaktadır. Yoksulluğun yol açtığı sorunlar dünya genelinde benzer olmakla birlikte, mahiyetçe ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla, yoksullukla ilgili araştırmalar yaparken ve yoksullukla mücadele programları hazırlarken ülkelerin özel durumlarını ve yoksulların değişken profilini dikkate almak gerekmektedir. Bu çalışmada böyle bir yol takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, küreselleşme, işsizlik, sosyal dışlanma, yoksulluk kültürü, suç.

* Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, r.acikgoz@alparslan.edu.tr
* * Arş. Gör. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, osyusufoglu@firat.edu.tr

THE PHENOMENON OF POVERTY AND SOCIAL REPERCUSSIONS IN TURKEY

Abstract

In this study, the different dimensions of poverty and various problems related to poverty are addressed in the case of Turkey. Poverty comes about due to a number of macro and micro factors in today's world. Among the macro factors there are such facts as globalization, unemployment, global capital, economic crises and migration. The facts such as lack of education, lack of capacity, culture of poverty and individual characteristics are among the micro factors. Becoming a global problem today, poverty brings with it various social problems and also raises a number of negative results. Poverty generally leads to such problems as social exclusion, violence and crime, urbanization and ghettoization, marginalization, housing and gender discrimination. Poverty engenders also such problems as fragmentation of the family, divorce and depression. Although the problems caused by poverty are similar across the globe, it varies considerably from country to country in terms of its nature. Thus it is necessary to take into account the specific circumstances of the countries and variable profiles of the poor when doing poverty-related research and preparing of anti-poverty programs. In this study it has been followed such a way.

Keywords: Poverty, globalization, unemployment, social exclusion, culture of poverty, crime.

Giriş

Yoksulluk, ilk çağlardan günümüze kadar var olan en önemli toplumsal sorunlar arasında yer almaktadır. Günümüzde ise küresel bir sorun halini alan yoksulluk, çok boyutlu ve karmaşık bir soruna dönüşmüş durumdadır. Yoksulluğun çok boyutlu hale gelmesinde küreselleşmenin ve kapitalizmin büyük etkisi vardır. Dünya ekonomik pazarının genişlemesi, malların ve hizmetlerin yaygın hale gelmesi, para akışının hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ve üretimin esnek bir görünüm kazanması gibi unsurlar, bir yandan zenginliği artırırken diğer yandan da kitlesel yoksul kesimleri meydana getirmektedir. Bunun altında yatan en büyük neden ise kaynakların adil olmayan bölüşümüdür. Yani küresel sermaye en zenginleri daha zengin hale getirmekte, alt tabakada yer alan yoksul ve dezavantajlı kesimleri ise daha yoksul duruma düşürmektedir.

Küresel ölçekte düşünüldüğünde, dünya ülkelerinin tamamında yoksul insanlar görülebilmektedir. Yeryüzündeki genel zenginliğe rağmen, yoksullukta ve yoksulların sayısında bir artış gözlenmektedir. Batı Avrupa ülkeleri ve ABD gibi dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile yoksul insanların sayısında bir artış görülmektedir. Ancak, bazı ülkelerde yoksulluk (buna açlık ve kitlesel yoksulluk da denilebilir) dağa ağır bir şekilde yaşanmaktadır. Bu ülkelere Latin Amerika, Sahra-Altı Afrikası ve Güneydoğu Asya'da yer alan birçok ülke örnek gösterilebilir. Bu ülkelerde yoksulluğun bu denli yoğun bir şekilde yaşanmasında, siyasal istikrarsızlıklar, iç çatışmalar, sömürgeciliğin etkisini üzerinde taşıyan ekonomik sistem, her ülkede farklı olmakla birlikte eğitim düşüklüğü ve işsizlik gibi faktörler etkili olmaktadır. Ancak, her şeyden önce küresel sermayenin bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları üzerindeki etkileri belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Günümüzde küresel ölçekte görülen ve birçok farklı boyutu olan yoksulluk, oldukça karmaşık bir olgu görünümünde ve birkaç disiplini

ilgilendiren bir mesele konumundadır. Bu nedenle, yoksulluğu etkileyen faktörleri açıklamaya çalışırken yalnızca kapitalizm ve küreselleşmeyle sınırlı kalmak doğru bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Kapitalizm ve küreselleşme yoksulluğu etkileyen makro düzeydeki unsurlardır. Bunun yanında mikro düzeyde yoksulluğu etkileyen toplumsal faktörlere de değinmek gerekmektedir. Mikro düzeydeki faktörlerin başlıcalarına kısaca değinmek gerekirse, bunların başında toplumların kendilerine özgü toplumsal yapıları, katı geleneksel kurallar, bozuk gelir dağılımı, yüksek oranda işsizlik, eğitimsizlik, kadın-erkek eşitsizliği, istihdam olanaklarının düşüklüğü vb. gelmektedir. Ancak, bahsedilen bu faktörlerin küresel ölçekte de görülebileceğini önemle belirtmek gerekmektedir.

Yoksulluk küresel düzeyde görülen bir olgu olmasına rağmen, yoksulluğun şiddetini ve yoğunluğunu ancak yerel düzeyde gözlemlemek mümkündür. Yoksulluğun farklı boyutları, ancak yerel düzeydeki gözlemler ve araştırmalarla anlaşılabilir. Örneğin, kadın veya çocuk yoksulluğunu doğru bir şekilde anlayıp açıklamak için bir ülke veya yerel topluluk örneğinden hareketle bir çalışma başlatmak gerekmektedir. Dolayısıyla, yoksulluğu bir bütün olarak açıklamaya çalışırken hem kadın yoksulluğu gibi yoksulluğun farklı boyutlarını ele almak, hem de yerel düzeydeki görünümünü dikkate almak lazımdır. Aksi taktirde, yoksullukla ilgili yapılan analizler ve açıklamalar eksik ve yetersiz kalacaktır.

Yoksulluk uzun yıllardan beri Türkiye'yi de ilgilendiren önemli bir meseledir. Özellikle, 1980'den sonra Türkiye'nin kapitalist dünyayla bütünleşme çabalarından sonra ülkenin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişmeler (serbest piyasa sistemi, kırsal kesimden kentlere göçler, terör ve çatışma ortamı, işsizlik vb.) yoksulluğun artmasında ve daha görünür hale gelmesinde etkili olmuştur. Türkiye, bu yıllarda kent yoksulluğu, gecekondulaşma, çarpık kentleşme, konut

mafyası, yolsuzluk, kayıtdışılık ve enformel sektör gibi sorunlarla daha fazla yüzleşmeye başlamıştır. Olumsuz ve tehlikeli sonuçlarıyla yoksulluğu önemli bir toplumsal sorun olarak görmeye başlayan Türkiye, yoksullukla etkili bir şekilde mücadele etmek için çeşitli sosyal politikalar oluşturma ve kamu kuruluşları kurma yoluna gitmiştir. Bütün bu girişimlere rağmen, Türkiye'de yoksulluk hâlâ yaygın bir sorun olarak çözülmeyi beklemektedir.

Tarihsel bir olgu ve toplumsal bir sorun olarak yoksulluk, genellikle çeşitli tanımlar çerçevesinde ele alınmakta ve nedenleri, farklı boyutları ve sonuçları göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada da, Türkiye örneğinden hareketle, bu yaklaşım doğrultusunda yoksulluk ele alınıp incelenmektedir.

Yoksulluğun Farklı Boyutları

1. Genel Olarak Yoksulluk

Genel anlamıyla yoksulluk, asgari yaşam düzeyini yakalayabilmek için gerekli olan ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak ifade edilebilir. Gıda, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler ve/veya gruplar yoksul olarak kabul edilmektedir. Ancak, yoksulluğu sadece temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tarif etmek, eksik ve dar bir tanımdır. Daha geniş anlamda yoksulluk, eğitim, sağlık ve yaşam beklentisi gibi alanlardaki yoksunlukları da içeren bir kavramdır. Ayrıca, toplumla bütünleşememe, toplumdan dışlanma, ayrımcılığa uğramak da yoksullukla doğrudan ilintili konulardır. Dolayısıyla, yoksulluk için herkes tarafından genel kabul gören bir tanım yapmak güçleşmektedir. Bu yüzden, farklı yoksulluk tanımlarına başvurmak bir zorunluluk olmuştur.

Yoksulluk, tarihsel bir olgu olduğu ve geçmişten günümüze farklı toplumlarda farklı şekillerde görüldüğü için, üzerinde herkesin uzlaştığı bir tanımının olmaması doğal karşılanmalıdır. Ancak, günümüzde

görülen yoksulluk biçimleriyle geçmişteki yoksulluk arasında önemli farklılıkların bulunduğunu önemle belirtmek gerekmektedir. Yoksulluğun bir "durum" olmaktan çıkıp bir "sorun" haline gelmesi ve kitlesel bir görünüm kazanması modern dönemlere özgü bir durumdur. Bu anlamda, toplumun ekonomikleşmeye başladığı Sanayi Devrimi ve sonrasındaki gelişmeleri, geçmiş (eski) yoksulluk ile modern (yeni) yoksulluk arasındaki sınır olarak görmek mümkündür. Yaşanabilir ve katlanabilir bir durum olan eski yoksulluk, modern yoksullukla birlikte ortadan kalkmış ve onun yerini sefalet ve açlık almıştır. Ayrıca, eskiden toplumsal kesimler arasında görülmeyen ayrışma ve kopma modern yoksullukla birlikte daha belirgin hale gelmiştir. 21. yüzyıl dünyasında yoksulluk sosyal dışlanma, marjinalleşme, sınıf-altı, açlık ve yetersizlikle anılır bir duruma gelmiştir.

Yoksulluğun günümüz dünyasında bu kadar önemli olmasının temel nedeni Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen olaylardır. Batı'da, özellikle Sanayi Devriminin başladığı kıta Avrupa'sında, toplumun azınlık bir kesimi (burjuvazi) hızla zenginleşirken, toplumun geri kalan kesimleri ise (çalışan sınıflar) kitlesel bir yoksulluğa sürüklenmekteydi. Özellikle, doğal köy ortamından mekanik kent ortamına göç eden insanlar kentlerde yeni bir yoksul sınıf meydana getirmişlerdi. Kentlerde yoksulların ve işçilerin oturdukları banliyöler ve gecekondu bölgeleri oluşmaya başlamıştı. İnsanların yaşamları alt üst olmuştu. İnsanların hayatlarında meydana gelen en önemli değişiklik ise doğal yaşam ritminin yerini makinelerin almış olmasıydı. Bu mekanik kentlerde emeklerini ücret karşılığında satan çalışan kesim de (özellikle kentlerdeki işçi sınıfı) emeğinin karşılığını alamıyor ve fabrika sahibi zenginler tarafından sömürülüyordu. Bugünkü literatürde "çalışan yoksullar" diye adlandırılan kesim o dönemde ortaya çıkmaya başlamıştı. Özellikle uzun çalışma saatleri, monoton iş, düşük ücretler ve çocuk işçiliği gibi olumsuz durumlar beraberinde aile

parçalanmaları, alkol bağımlığı, intihar ve toplumsal dışlanma gibi sorunları getirmekteydi. Ayrıca, bu dönemde çalışma ve işe verilen kapitalist değer, yani "çalışmazsan mahvolursun" anlayışı[1] yoksullukla mücadele çabalarına da yansımış; bu da yoksulları işsiz ve dilencilerle aynı kategoriye sokmuştur. Fuchs'un belirttiği gibi[2], 19. yüzyılda yoksulları ifade etmek için kullanılan "dil"de bile bir değişme meydana gelmiş, bundan dolayı yoksullar ötekileştirilmiş ve onlar için 'kirli' ve 'ahlâksız' gibi sıfatlar kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de ise, biçim ve mahiyeti farklı olmakla birlikte, 20. yüzyılın ortalarında buna benzer bir durum yaşanmaya başladı. Türkiye'de kent yoksulluğu ve yoksulluğun diğer faklı görünümleri 1950'lerden itibaren belirginleşmiştir. Zira Türkiye'deki sanayileşme çabaları 1950'lerde daha artmış ve makinenin tarıma girmesiyle tarım sektöründe büyük değişmeler meydana gelmiştir. Özellikle, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere sanayileşen kentlere kırsal kesimlerden yoğun göç dalgası bu dönemde başlamıştır. Kırsal kesimlerden kentlere olan göçler, kentlerin yapılarında da önemli değişiklikler meydana getirmiş; çarpık kentleşme, gecekondulaşma ve altyapı sorunları gibi yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu dönemde görülen yoksulluk, her ne kadar sosyal devletin varlığı pek hissedilmese de, geleneksel kurumlar ve manevi değerler sayesinde fazla görünür hale gelmemiş ve olumsuz sonuçları toplum tarafından fazla hissedilmemiştir. Türkiye'de yoksulluğun önemli bir sorun olarak görülmeye başlaması ve görünür hale gelmesi 1980'den sonra olmuştur.

Kalaycıoğlu&Tılıç'a göre[3] 1980 sonrası yoksulluğun artmasında ve görünür olmasında birtakım faktörler etkili olmuştur.

[1] Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar* (çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınları, 2009), s. 22.
[2] Rachel G. Fuchs, *Gender and Poverty in Nineteenth-Century Europe* (New York: Cambridge University Pres. 2005), s. 10.
[3] Sibel Kalaycıoğlu, Helga Tılıç Rittersberger, "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk- 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi* içinde, ed. Ahmet Alpay Dikmen, 2002, s.202.

- İktisat politikalarındaki anlayışın ve yaklaşımların değişmesi; örneğin, neoliberal ve bireysel girişimciliğe önem veren iktisadi anlayış ile küreselleşmenin ortak etkileri;
- Özellikle, 1985 sonrası göç edenlerin değişmesi ve buna paralel olarak kente yeni göçenlerin her anlamda eskilerden çok daha az şansa sahip olmaları, örneğin kamu sektöründe "işe girmenin" zorlaştığı, özel sektörde de büyük ve güvenceli iş yerlerinde iş bulma olanağının azaldığı, buna karşılık enformel sektördeki işlerin hanehalkı gelirlerinde egemen olduğu bir döneme girilmesi;
- Metropol kentlerde gerçek ücretlerin düşmesi ve gelir dağılımında ortaya çıkan büyük kayıplara dayalı olarak eski orta sınıfın giderek sosyo-ekonomik konumunu kaybetmesi ve 1990 sonrasında kentlere göç edip ancak eski göçmenler kadar kentteki olanakları kullanamayan yeni kent yoksullarının ortaya çıkması;
- Sanayi sektöründe üretimin esnekleşmesi, örneğin işgücü pazarında ve ücretlerde esneklik ve düzensizlik, emek yoğundan makine yoğuna geçmenin yarattığı işsizlik;
- Eve iş verme, parça başı iş ve özellikle kadın ve çocuk emeğinin enformel üretim biçiminde ağırlıklı olarak kullanımının artması.

2. Mutlak ve Göreli Yoksulluk

Günlük kalori ihtiyacına göre hesaplanan mutlak yoksulluk, yoksulluğun en bilinen şeklidir. Mutlak yoksulluk, günümüzde günlük 1$ veya 1,5$ gelire denk gelen bir yaşamı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu yoksulluk tipi içinde yaşayan birey ve kesimlerin yoksulluğu açlık (gıda yoksulluğu) ile eşdeğerdir. Dünya Bankasının verilerine göre, bugün dünya üzerinde yaşayan 2,8 milyar yoksulun

yaklaşık 1,1 milyarlık kısmı (diğer verilere göre 1,3 milyar) mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır.[4]

Dünya Bankası tarafından belirlenen ölçütlere göre, günlük 1 veya 1,5 doların altında gelir ile yaşamaya çalışan insanlar mutlak yoksul olarak nitelendirilmektedirler. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için ise mutlak yoksulluk sınırı 1,25 dolar kabul edilmektedir. Dünya standartları boyutuyla belirtilen bu ölçütlerin yanında ülkelerin yoksulluk hesaplamaları da farklılık göstermektedir. Sallan-Gül'e göre, mutlak yoksulluk ölçümlerinde temel ihtiyaçlar belirlenerek açlık sınırı veya yoksulluk açığı hesaplanmaktadır. Bunda bir kişinin ya da ailenin yaşayabilmesi için gerekli olan temel ihtiyaçların neler olduğu belirlenmekte ve onların bu ihtiyaçları karşılayabilmeleri için en az gelir bütçesi hesaplanarak açlık sınırı veya geçimlik yoksulluk düzeyi hesaplanmaktadır. Buna daha sonra aile büyüklüğü ve kişilerin yaş ve cinsiyet özelliklerine göre, kalori ihtiyaçları eklenmekte ve fiyatlandırılarak açlık sınırı/yoksulluk açığı saptanmaktadır.[5]

Mutlak yoksulluk, gıda, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçlardan yoksun olma halini ifade ederken, *göreli yoksulluk* kapsam bakımından daha geniş bir alana işaret etmektedir. Göreli yoksulluk, temel ihtiyaçların yanı sıra, sağlık, eğitim, temiz içme suyu gibi hizmetlere ulaşma ve doğumda yaşam beklentisi gibi durumları da içeren bir kavramdır. Yani bu kavramla insanların imkânları ve yoksunlukları da yoksulluk kapsamına dâhil edilmektedir.

Göreli yoksulluk toplum bazında değerlendirilen bir kavramdır. Bu kavramla bir toplumda yalnızca aç olanlar veya evsizler değil, aynı zamanda toplumun genel tüketim düzeyinin altında kalanlar da göreli

[4] Alvin Toffler, Heidi Toffler, *Zenginlik Devrimi* (çev. Selim Yeniçeri, İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2006), s. 350.
[5] Songül Sallan Gül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, ed. Yasemin Özdek, (Ankara: TODAİE Yayınları, 2002), s. 108.

olarak "yoksullar" kategorisine sokulmaktadır. Zengingönül'e göre,[6] "göreli yoksulluk bir ferdin ya da hanehalkının, içinde bulunduğu sosyal grubun ya da yerleşim biriminin içindeki diğerlerine göre yoksulluğu incelediği gibi, bu sosyal grubun ya da yerleşim biriminin diğer grup ve birimlerle karşılaştırılmasını konu edinmektedir". Göreli yoksulluk toplumdaki gelir ve tüketim farklılığını yansıtır. Ancak, bu farklılık orta tabaka ile üst tabaka arasındaki mukayeseye dayandırılmaz. Bundan ziyade, alt tabakanın gelir düzeyinin ve tüketim durumunun orta veya üst tabakaya göre konumu esas alınmaktadır. Yani asgari yaşam düzeyi yerine asgari refah düzeyini yakalayamayan alt kesim konu edilir. Dolayısıyla, göreli yoksulluk ölçütlerine göre yoksulluk hesaplandığında, yoksulluğun mahiyetinde bir değişme ve yoksulların sayısında bir artışın olması doğal karşılanmalıdır.

Mutlak ve göreli yoksulluk kavramlarını Türkiye açısından değerlendirecek olursak, gelişmekte olan ülke kapsamında görülen Türkiye'de mutlak yoksulluktan ziyade göreli yoksulluğun ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK) yaptığı araştırmaya göre, 2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,48'i, yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08'i, yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir.[7]

3. İnsani Yoksulluk

Bu kavram mutlak ve göreli yoksulluk kavramlarına göre daha geniş kapsamlı olup Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ortaya atılmıştır. İnsani yoksulluk, önceki iki kavrama göre yoksulluğun daha

[6] Oğul Zengingönül, *Küreselleşm - Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde* (Ankara: Adres Yayınları, 2004), s. 109.

[7] www.tuik.gov.tr son erişim tarihi: 21.05.2011.

farklı noktalarına vurgu yapmaktadır. Bilindiği gibi, mutlak yoksullukta temel ihtiyaçlardan mahrumiyet, göreli yoksullukta ise temel ihtiyaçların yanında toplumsal gereksinimlerden yoksun olma durumu söz konusudur. İnsani yoksullukta ise bireyin insanca bir yaşam sürdürebilmesini engelleyecek yoksunluklar ön plandadır.

İnsani yoksulluğun kapsamını belirleyebilmek için beşeri refahı yakalamanın ön koşullarına değinmek gerekmektedir. Goklany'ye göre,[8] beşerî refahın beş göstergesi vardır: 1- Kişi başına düşen gıda arzı, 2- bebek ölümleri, 3- çocuk işgücü, 4- yaşam ümidi. Beşinci gösterge ise UNDP'nin İnsanî Gelişme Endeksi'dir. Bu da üç ölçütün ortalamasına dayanmaktadır: doğumda beklenilen yaşam ümidi, alınan eğitim, kişi başına düşen gelirin logaritması.

İnsani yoksulluk, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksunluk olarak tanımlanabilir.[9] İnsanların sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine erişebilirliği ile normal uzunlukta bir yaşam sürme beklentisi ve sürdürülebilir kalkınma kriterlerine bağlı yeni fırsat ve seçenekleri kullanabilmeleri için gerekli altyapının olup olmaması ile saptanmış olan insani yoksulluk kavramı,[10] genellikle ayrımcılık ve yoksunluklarla sınırlandırılmamış insani bir yaşama vurgu yapmak için kullanılmaktadır.

İnsani yoksulluk kavramının bir diğer boyutunu *yapabilirliklerin* önündeki engeller oluşturmaktadır. Bu yüzden, yoksulluk yalnızca temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak değil, aynı zamanda

[8] Indur M**.** Goklany "Beşerî Refahın Küreselleşmesi", çev. Mustafa Acar, *Küreselleşme Okumaları*, Ed. Kudret Bülbül, (Ankara: Kadim Yayınları, 2006), s. 93-96.

[9] DPT, *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele* (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT, 2007), s. 1.

[10]Pınar Uyan Semerci, "Dev ve Cüce Aynı Yolda: Yoksulluk ve Özgürlükler", *İnsan Hakları İhlali Olarak* Yoksulluk, ed. Pınar Uyan Semerci, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), s. 39.

temel kapasitelerden yoksunluk olarak da ele alınmalıdır. Yani yoksulluk sadece, kurbanı suçlama tarzında, yoksulların suçu veya kaderi olarak görülmemelidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre, her insanın yiyecek, giyecek, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli toplumsal hizmetler de içinde olmak üzere; kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır. İşsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde sosyal güvence hakkına sahiptir.[11]

Yoksullar arasındaki tutum ve davranış farklılıklarına bağlı olarak da insani yoksulluk kavramını açıklayabilmek mümkündür. Yoksullar için genel-geçer bir teori olmasa bile bazı yoksulların yoksulluğu kabul ettiğini ve yoksul bir yaşam biçimini bilerek benimsediklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Rahnema[12], bu türden yoksullara, gönüllü yoksullar adını vermektedir. Bu yoksullar için yapabilirliklerin önündeki engellerin olup olmadığına bakmak önemli değildir. Dolayısıyla, isteyerek yoksul bir yaşamı tercih eden biri için insani yoksul nitelendirmesini yapmak da doğru görünmemektedir. Çünkü onlar birtakım nedenlerden dolayı, örneğin dünyanın yükünü taşımak yerine manevi huzuru yakalayabilmek için maddi ihtiyaçları bir kenara bırakmaktadırlar. Böyle düşünen biri için hak mahrumiyetinden söz etmek yerinde olmayan bir durum olabilir. İnsani yoksulluğun kapsamına girenler daha çok hak ettiğini alamadığını düşünen yoksullardır.

Türkiye'de Yoksulluk

Günümüz Türkiye'sinde görülen yoksulluğu analiz etmek için yoksulluğu etkileyen bazı faktörleri ele almak gerekmektedir. Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk, bir dizi sosyal, ekonomik ve siyasal faktörün

[11] Uyan Semerci, s. 3.
[12] Macit Rahnema, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya* (çev. Şule Ünsaldı, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2009), s. 167.

sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yoksulluğun ortaya çıkmasında makro faktörlerin yanı sıra, kültürel öğeler ve bireysel özellikler gibi mikro faktörleri de hesaba katmak gerekmektedir. Bu bölümde, Türkiye örneğinde, yoksulluğu etkileyen bazı faktörler ele alınmaktadır.

1. Küreselleşme

İçinde yaşadığımız küresel dünyada zenginlikle yoksulluk bir arada artmaktadır. Zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Birbirine zıt olan iki şeyin birlikte artıyor olması, başlangıçta bir çelişki olarak görülse de, aslında kapitalist değerlerin egemen olduğu bir dünyada toplumsal yaşamın gelip dayanacağı kaçınılmaz sonucu göstermektedir. Kapitalizmin etkisiyle ya da biçim değiştirmesiyle ortaya çıkan küreselleşme olgusu da bir yandan dünya piyasalarını ve çok uluslu şirketleri daha güçlü hale getirmekte ve birinci dünya ülkelerini daha fazla kalkındırmakta, diğer yandan azgelişmiş olarak nitelendirilen üçüncü dünya ülkelerini daha fazla yoksullaştırmaktadır. Küreselleşme ile tek boyutlu hale gelmesi öngörülen dünya, çok boyutlu hale gelmekte ve en zenginle en yoksul arasındaki uçurum kapanmayacak bir boyuta doğru ilerlemektedir. Bu durumu Kloby şöyle açıklamaktadır:

> *"Mevcut üretim ve paylaşım sistemi ulusal değil, küresel bir sistemdir. Bu sistem yalnız yerel çapta değil dünya çapında eşitsizlik doğuruyor ve zamanla düşmanlık ve çatışma yaratıyor. Çağdaş dünya pazarında ticarete zengin uluslar ve uluslararası şirketler hâkimdir. Bu pazar milyonlarca insanı yerinden etmiş, acıya boğmuş ve ekonomik anlamda güvensizliğin ve şiddetli toplumsal çatışmanın tohumlarını ekmiştir".*[13]

[13]Jerry Kloby, *Küreselleşmenin Sefaleti- Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma* (çev. Orhan. Düz, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2005), s. 9.

Türkiye'de, özellikle 1980 sonrası neoliberal ekonomik politikaların uygulanmasıyla birlikte, kapitalizm ve küreselleşmenin etkileri toplumda daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Dünya pazarında üretilen ürünler ülkemizde de rağbet görmüş ve bunun sonucunda üretim güçlerini elinde bulunduranlar giderek daha zengin olmuşlardır. Zenginleşmenin önünde bir engelin bulunmadığı bu dönemde, gelir dağılımındaki bozukluk iyiden iyiye hissedilmeye başlanmış, küresel politikalardan en çok etkilenen yoksul kesim ise toplumsal mekânlarda daha görünür hale gelmiştir. Özellikle, bu dönemden itibaren işsizlikle birlikte çalışan yoksulların sayısında da bir artış gözlenmiştir. Uzun yıllar Türkiye'de varlığı pek hissedilmeyen "sosyal devlet" ilkesi de bu yıllarda uygulamaya konulmaya çalışılmış; ancak ne sosyal devlet ilkesi ne de diğer sosyal politikalar Türkiye'deki yoksulluk sorununa etkili ve kalıcı çözümler getirebilmiştir.

Türkiye'de yoksulların birtakım avantajlardan yoksun olması küresel etkilerle açıklanabilmektedir. Özellikle toplumsal hayata katılımın tek ölçütünün para olması, para piyasalarındaki dalgalanmalar, medyadaki zenginlik vurgusu, mal-mülk edinmede herhangi bir sınırın olmaması, yükselme veya kalkınmada yapabilirlikler yerine meşru ya da gayri meşru fırsatları kullanma ölçütünün ön planda olması gibi hususlar toplumsal kesimler arasında önemli farklılıklar meydana getirmiştir. Bu durum, hem zenginlikte hem de yoksullukta değer ve karakter aşınmasına neden olmuştur. Zengin olmak için her yol meşru görülmeye yüz tutarken, kanaatkâr yoksul tipin yerini de hırslı ve açgözlü yoksul tipi almaya başlamıştır. Işık ve Pınarcıoğlu[14], yoksulluk açısından bu durumu "kuralsız yoksulluk" olarak nitelendirmektedirler.

[14]Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, "Nöbetleşe Yoksulluktan Kuralsız Yoksulluğa", *Görüş*, Temmuz Sayısı, (2003): 51.

2. İşsizlik

Günümüzde hemen hemen her toplumu ve bir toplumdaki birçok kesimi etkileyen en önemli küresel sorunlardan birisi de işsizliktir. İşsizlik, günümüzde artık sadece eğitimsiz veya düşük eğitimli kişileri değil, eğitimli ve beceri sahibi kişileri de etkilemektedir. Diplomalı işsizlerin oranı giderek artmaktadır. İşe sahip olmak, insanın varoluşsal özelliğiyle doğrudan alakalı olduğu için işsiz kalmak (işsizlik) aynı zamanda bir ontolojik sorundur. "...ontolojik açıdan bakıldığında 'iş'in temelini oluşturan üretken, yapıcı, yaratıcı etkinlik, insanın türsel özelliği, yani insanı insan kılan şeydir. Dolayısıyla işsizlik iktisâdi bir sorun olmanın öncesinde ve ötesinde varoluşsal bir sorundur".[15] İşsizlikle birlikte sadece yoksulluk değil, genç yoksulluğu ve dönemsel yoksulluk da meydana gelmeye başladı.[16] Başka bir deyişle, günümüzde sıkça görülen iş bulma ve işten çıkarılma gibi durumlar yüzünden bazı insanlar ve kesimler sürekli olarak yoksullaşma ile yoksulluktan çıkma arasında gidip gelmek zorunda kalmaktadırlar. Küresel ekonominin dünyaya yayılmasıyla insanların işten çıkarılmaları arasında bir paralellik vardır. Örneğin, Kloby'nin bildirdiğine göre,[17] 2002 yılında uluslararası iki şirket, Enron ve Worldcom iflas ettiğinde, birinci şirket 4000, ikincisi 17000 işçiyi işten çıkardı. Enron, işçileri kapı dışı etmeden üç gün önce üst düzey yöneticilerden oluşan 500 kişiye 50 milyon dolar ikramiye dağıtmıştı. Dolayısıyla, bir iş veya meslek sahibi olmak, insanın maddi hayatının garantide olacağı ve gelecek endişesi taşımadığı anlamına gelmemekte ve insanları potansiyel yoksul olmak kategorisinden çıkarmamaktadır. Bu durum, özellikle toplumdaki dezavantajlı kesimler, küçük esnaf ve işletmeler için daha geçerlidir.

[15] Ömer Laçiner, "Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak", *Yoksulluk Hâlleri* içinde, ed. Necmi Erdoğan, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002), s. 213.
[16] Fikret Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, (4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 167-170.
[17] Kloby, s. 120-121.

İşsizlik sorunu neredeyse dünya ülkelerinin tamamında görülen bir sorundur. Ancak, yoksulluk açısından bakıldığında, işsizlik gelişmiş ülkelerden ziyade az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu daha fazla etkilemektedir. Bu gibi ülkelerde işsizlere yönelik kamu harcamaları ise yetersiz kalmaktadır. Gelişmekte olan ülke kategorisine giren Türkiye'de de benzer bir durum söz konusudur. Ancak, ülkemizdeki koşullar az gelişmiş ülkelere oranla daha iyi bir konumda görünmektedir. En azından çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan bireyler sağlık harcamalarından Yeşil Kart aracılığıyla muaf tutulmaktadırlar. Ayrıca, Türkiye'de son yıllarda yürürlüğe konulan işsizlik sigortası gibi uygulamalar, bir iş bulup çalışana kadar işsizlere geçici bir güvence sağlamaktadır. Ancak, bu gibi önlemlerin işsizliği ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmada veya gidermede pek etkili olmadığı görülmektedir. Çünkü bu önlemler yapısal sorunlara odaklanmak yerine kalıcı rahatsızlıklara geçici çözümler getirmekle yetinmiştir.

3. Eğitimsizlik

Yoksulluk ve eğitimsizlik arasındaki ilişkiye bakıldığında, döngüsel bir sürecin ve yapının olduğunu görmek mümkündür. Bu bakımdan eğitimsizliğin nedenlerinden biri yoksulluk mu, yoksa yoksulluğun nedenlerinden biri eğitimsizlik mi? sorusuna net bir yanıt verebilmek güçleşmektedir. Nihayetinde, her ikisinin de birbirini etkilediğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede ülkemizdeki yoksulluğun nedenlerinden ve/veya sonuçlarından biri olan eğitimsizlik olgusunu iki farklı boyutuyla incelemek yerinde olacaktır.

Türkiye'de yoksulluğun genel nedenlerine baktığımız zaman işsizlik, yetersiz gelir, zorunlu göçler, parçalanmış aileler, hanede özürlü, sakat veya yatağa mahkûm hasta olması, nüfusun kalabalık olması ve eğitimsizlik gibi faktörleri görebiliriz. Ancak bunlardan en çarpıcı olanı eğitimsizliktir. Genel itibariyle yardıma muhtaç olan birey ya da ailelerin çoğu eğitimsizlerden ya da yeterli eğitim

al(a)mamışlardan meydana gelmektedir. Yapılan araştırmalara göre eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk riski azalmakta, eğitim düzeyi düşük oldukça yoksulluk riski artmaktadır.

TÜİK'in yapmış olduğu araştırmaya göre, 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı %29,84 iken, ilkokul mezunlarında bu oran %15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında %5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip bireylerde ise %0,71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise %24,04'tür.[18]

Maddi imkânsızlıklar ya da kırsal yaşamdaki bazı olumsuzluklar nedeniyle yeterli eğitim alamayanlar, kent hayatında büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Gerek erkek gerekse kadın olsun kırdan kente göç etmiş olan bireyler, kentlerdeki niteliksiz ve vasıfsız işgücünü oluşturmaktadırlar. Bunlardan bir kısmı iş imkânı bulup çalışabilmekte, ancak önemli bir kısmı çalışabilecek bir iş bulamamaktadır. Diğer yandan, kentlerde yaşayan eğitimsiz yoksul aileler çocuklarının okuması yönünde bir eğilim göstermektedirler. Ancak, kentlerdeki eğitim kalitesinin de okuldan okula farklılık gösterdiğini hesaba katmak gerekmektedir. Ingersoll'un yaptığı araştırmaya göre, yoksul çocukların gittikleri okulların genel eğitim kalitesi ve eğitim olanakları diğer okullara göre daha düşük olduğu gibi, bu tip okullarda görev yapan öğretmenlerin de genellikle daha kalabalık sınıflarda ders vermek zorunda kaldıkları, öğrencilerle kurdukları ilişkilerde daha otoriter oldukları ve tek yönlü diyalog kurdukları gözlenmektedir.[19] Bu durum çocukların erken yaşta okuldan ayrılmaları ve sokaklarda yaşamak zorunda kalmaları gibi çeşitli olumsuzluklara yol açmaktadır.

[18] www.tuik.gov.tr son erişim tarihi: 20.05.2011.
[19] Serra Müderrisoğlu, "Psikolojik Gelişim, Yoksulluk ve Hak Temelli Yaklaşım: STK Uygulamalarında İlkelerden Yönteme Doğru", *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk* içinde, ed. Pınar Uyan Semerci, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), s. 105.

Toplumsal cinsiyet temelli olarak yoksulluk oranlarına bakıldığında, kadın-erkek arasında fazla bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Kadın ya da erkek, her ikisi de, eğitim durumlarına göre benzer yoksulluk oranlarına sahiptir. Bununla birlikte, genel olarak kadınların erkeklerden daha dezavantajlı bir konumda bulunduklarını belirtmek gerekir. Çünkü Türkiye'de kadınlar erkeklere nazaran daha da az eğitim almaktadırlar. Kırsal veya kentsel alanlarda maddi imkânsızlık, okul bulamama, kız çocuğunu okula göndermeme anlayışı, erken evlilikler ve aile gelirine katkı sağlama gibi faktörler sebebiyle yeterli eğitim alamamış olan kadınlar yüksek oranda yoksulluk riskiyle karşılaşmaktadırlar.

Mamuret'ül-Aziz Vakfı'nın yaklaşık 15 bin hane üzerinde gerçekleştirmiş olduğu yoksulluk araştırmasına göre, hane kadınlarının yaklaşık %50'si bir eğitim kurumundan mezun değildir. Bu kadınların içerisinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı ise %40 civarındadır.[20] Dolayısıyla, bu kadınlar için yoksullukla birlikte yüksek düzeyde bir çaresizliğin de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Ülkemizde son yıllarda eğitim konusunda ciddi ilerlemeler kaydedilmektedir. Bu her ne kadar orta kuşak yoksullara sirayet etmese de, genç kuşak bu fırsatlardan yararlanmaya başlamıştır. Özellikle zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasından sonra yoksul aileler çocuklarını daha fazla süreyle okula göndermek zorunda kalmışlardır. 8 yıl zorunlu eğitim alan çocukların yaşamlarının sonraki yıllarında da eğitimlerini sürdürmeyi tercih ettikleri gözlenmektedir. Bu durumun ülkenin eğitim seviyesini ve yaşam kalitesini yükselttiği düşünülmektedir. Ancak, burada yine bir problemle karşılaşmaktayız. Bu da istihdam olanaklarının yetersizliği ve işsizliktir. Eğitim kademelerini okul öncesi, ilköğretim, lise ve üniversite olarak geçen bireyler, eğitimli yoksullar olarak da karşımıza çıkabilmektedirler. Zira

[20] www.maziz.net son erişim tarihi: 07.02.2011.

ülkemizde yüksek öğretim mezunu olup da iş bulamayanların sayısında bir artış olduğu görülmektedir.

4. Göç

Türkiye'de kent yoksulluğu 1950'lerden sonra görülmeye başlanmıştır. Sanayinin gelişmesi ile birlikte görülen göç hareketleri köyden kente doğru gerçekleşmiş ve bunun sonucunda kent nüfusu artmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun sadece dörtte biri kentlerde yaşıyorken, bu oran giderek değişmeye başlamıştır. Günümüzde ise durum neredeyse tam tersine dönmüş, ülke nüfusunun %70'i kentlerde yaşamaya başlamıştır.

Türkiye'de kentleşme süreci, yoksulluk için önemli bir neden teşkil etmektedir. Özellikle, kentleşme sürecinde yoğun bir şekilde yaşanan göçlerin yoksulluk üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de yoksullukla göç arasında doğrudan bir ilişki ve bir kısır döngünün olduğunu söylemek mümkündür. Yoksulluk göçü, göç de yoksulluğu etkilemektedir. Çağlayan'a göre, iki olgu arasındaki ilişki dört eksen üzerinde şekillenmektedir. Bunlardan ilki yoksulluğun göç için itici bir etmen olması; ikincisi, yoksulluğun potansiyel göçmenlerin göç hareketlerini kısıtlaması; üçüncüsü, göçün yoksulluğa yol açması ve göç sonrasında göç edenlerin çeşitli nedenlerle yaşadıkları yoksullaşma; dördüncüsü ise göç yolu ile yoksulluğun azaltılmasıdır.[21]

Göç bir toplumda sosyal hareketliliği simgelemektedir. Gerek iç göçler gerekse dış göçler toplumsal değişim açısından son derece önemlidir. Ancak asıl önemli olan durum, bu değişimin gelişmeye neden olup olmadığıdır. Türkiye açısından düşünüldüğünde, büyük bir kısmı zorunlu olarak gerçekleşen göçlerin olumsuz taraflarının daha çok olduğu görülmektedir.

[21] Savaş Çağlayan, "Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki" *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* içinde, der. Nurgün Oktik (İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008), s. 301-326.

Daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye'de göçler daha çok kırsal kesimlerden kentlere doğru gerçekleşmiş ve bu göçler sonucunda olumlu ve olumsuz birtakım sonuçlar meydana gelmiştir. Köydeki yaşamın terk edilip kente göç etme çabasını etkileyen birtakım faktörler söz konusudur. Bu faktörleri itici ve çekici faktörler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Görentaş'a göre,[22] son yıllarda tarımda makineleşmenin yaratmış olduğu (boş) iş gücü, kırsal alanda nüfus artışına bağlı olarak arazi bölüşümünün yaratmış olduğu yoksulluk, istihdam olanaklarının olmayışı ve işsizliğin getirmiş olduğu tedirginlik, çok sayıda ilçe ve köyün GAP Projesi'nden dolayı baraj göl havzaları altında kalması ve diğer kırsal alanlarda terk edilen köylerde kalan az nüfusun da artık kurtuluşu kentlerde görmesi gibi faktörler itici faktörler arasında gösterilebilir. Kentlerin çekiciliğini sağlayan faktörler ise şunlardır: Kentlerin sahip olduğu olanakların yaratmış olduğu cazibe, iş-güç arayışı, çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlama isteği, kaliteli eğitim ve sağlık olanaklarından faydalanma beklentisi, mutlu bir yaşam sürme düşüncesi, kentte daha güvende olma hissi, sosyal güvence arayışı, kitle iletişim ve ulaşım tekniklerinde ve olanaklarında meydana gelen değişme ve gelişmeler vs.

Ülkemizde gerçekleşen zorunlu göçler ile birlikte birtakım sorunlar da meydana gelmiştir. Bu sorunlardan bazıları şunlardır:

- Kent yoksulluğu ve bunun sonucunda oluşan yoksulluk kültürü,
- İşsizlik oranlarının yükselmesi ve kayıt dışı çalışanların çoğalması,
- Kentlerde suç oranlarının giderek artması ve çocuk suçluluğunun yaygın hale gelmesi,
- Aile içi şiddet ve diğer şiddet türlerinin artması,

[22] Ziya Gökalp Görentaş, "Türkiye'de Köyden Kente Göçün Siyasal Yansımaları-I", 2007 http://akbulutkoyu.blogcu.com/turkiye-de-koyden-kente-gocun-siyasal-yansimalari-i/1372404, son erişim tarihi: 23.08.2009.

- Kente uyum sağlayamama ve bununla birlikte gelen sosyal dışlanma,
- Kırsal yaşamın cazibesini yitirmesi, buna bağlı olarak tarım ekonomisinin zayıflaması ve hayvancılığın azalması.

5. Konut Problemleri

Yoksulluk her ne kadar bireylere atfedilen bir durum olsa da genel itibariyle hane ile açıklanan bir olgudur. Her yoksul birey bir hanede yaşamaktadır ve bu hanelerde, bekâr aileler hesaba katılmazsa, en az bir aile barınmaktadır. Dolayısıyla, yoksulların yaşam koşullarını değerlendirirken hane yapısını mutlaka dikkate almak gerekir. Hane yapısını dikkate alırken iki boyutlu düşünmek gerekmektedir. Bunlardan ilki hane nüfusu, ikincisi konut durumudur.

Kalabalık hanelerde yaşayanlar arasında yoksulluğun daha fazla olduğu, pek çok araştırma tarafından desteklenmiştir. TUİK'in yaptığı araştırmaya göre, 2009 yılı için hane nüfusu 1-2 kişi olan hanelerin yoksulluk oranı %11,52 iken, 7'den fazla nüfusa sahip olan hanelerin yoksulluk oranı %38,50'dir.[23]

Kalabalık hanelerde konut içi problemler de mevcuttur. Müderrisoğlu'nun da belirttiği üzere, yoksul aileler zenginlere göre daha sağlıksız, kalabalık ve gelişim açısından daha az olanaklara sahip mekânlarda yaşamaktadırlar.[24] Bu mekânlarda yaşayan yoksulların hayata tutunma düzeyleri de düşük seviyelerdedir.

Yoksulların yaşadığı evlere baktığımız zaman, göze hoş gelmeyen bir manzara ile karşılaşmaktayız. Yoksul evler genellikle gecekondu tipidir. Bu evlerin içerisinde çoğu zaman bağımsız banyo, mutfak ve tuvalet bulunmamakta; kimi evlerde banyo-tuvalet, bazı evlerde ise mutfak banyo iç içedir. Bazı evlerde de tuvalet evin dışında yer almaktadır. Tüm bu olumsuzlukların yanında evin içinde de pek çok

[23] www.tuik.gov.tr son erişim tarihi: 21.04.2011.
[24] Müderrisoğlu, s.105.

problem mevcuttur. Evlerdeki problemin başında evin dayanıksız olması gelmektedir. Küçük bir depreme bile dayanamayacak bu evler yoksullar için büyük bir risk unsuru oluşturmaktadır. Öte yandan, çatıların akması, evin rutubetli olması, evde fare, böcek vb. haşerelerin olması, yalıtımsız pencere ve duvarların olması gibi evle ilgili fiziksel unsurlar yoksulların yaşamlarını zorlaştırmaktadır.

Elazığ'da yapılan "*Yoksulluk Haritası*" adlı araştırmaya göre, yoksul evlerin %13'ünde ev içi tuvalet, yaklaşık %8'inde bağımsız banyo ve yaklaşık olarak %5'inde de bağımsız mutfak yoktur. Pek çok evde çatı, duvar ve pencereler sorunludur. Bahsedilen sorunlardan hiçbiri bulunmayan evlerin oranı %28'dir. Geri kalan %72'lik dilimde bulunan evlerin tümünde en az bir problem mevcuttur.[25] Yoksul evlerin bu denli problemli olması yoksulların yaşamını bir hayli zorlaştırmaktadır. Ocak'ın gözlemlerine göre;

- Yoksulların evleri şehre uzaktır, bu uzaklık hem fiziksel hem de kültürel bir uzaklıktır.
- Evler kadının mahkûmiyet mekânıdır ve kadınlar bitip tükenmeyen ev işlerini yaparak evde kalanların bakımını yaparlar.
- Yoksulların evleri genellikle sağlıksız çevre koşulları içinde yer alan kalitesiz binalardır. Bir başka deyişle fenni ve sıhhi olmayan evlerdir.
- Evler defalarca yıkılıp, yeniden yapılır.
- Eşya ya yok denecek kadar azdır ya da çok fazladır.
- Oda sayısı yetersiz, hane nüfusu kalabalıktır.
- Balkon, kapı önü ve bahçe ayrıcalıklı mekânlardır.
- Yoksul evinin düşük seviyesi ile kendini özdeşleştirir.

[25] www.maziz.net son erişim tarihi: 07.02.2011.

- Yoksulların evlerinde babalar çok sigara içer ve anneler genellikle tükenmiştir. Çoğu kadın sinirli ve depresyondadır.[26]

Türkiye'de Yoksullukla İlişkili Olan Sosyal Problemler

1. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü ülkemiz açısından ciddi bir sorunu yansıtmaktadır. Bazı yazarların belirttiği gibi, yoksulluğu yenmek mümkün olsa bile yoksulluk kültürünü yenmek çok kolay değildir. Bir yaşam tarzı olarak ele alınan yoksulluk kültürü, yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasını, belirli yoksul kesimlerin benzer davranışlar göstermelerini ve bu davranışlar ile toplumdan ayrılmalarını dile getiren bir kavramdır.

O. Lewis, "…yoksulluk kültürünün ortaya çıkmasında, nakit ekonomisi ve ücretli emeğin yaygınlığı; yüksek bir işsizlik ve vasıfsız işgücünün istihdam yokluğu; düşük ücret; düşük gelirli insanlar için hükümet marifetiyle ya da gönüllü bir toplumsal, ekonomik ve politik örgütlenme eksikliği; akraba ilişkilerinin çok yanlılığı; kolayca eklenemeyen bir egemen sınıf değer kümesinin mevcudiyeti gibi nedenleri sıralamaktadır".[27]

Yoksulluk kültürü toplumun gerisinde kalmışlığı anlatan bir kavram olmasının yanında, bir dışlanma ve kendi haline bırakılmışlığı da ifade etmektedir. Subaşı'na göre, "yoksulluk kültürü, toplumun genel hayat standartlarıyla ve bu standartların maddi çevresiyle ilişki kuramama halinden kaynaklanmakta ve bir şekilde bu yapı, umutsuzluk ve yılgınlığın içinde eridiği etkili bir potaya dönüşmektedir".[28] İşte bu pota içerisindeki yoksullar, topluma uyum sağlayamadıkları için kendilerine özgü birtakım tutumlar ve davranışlar

[26] Şükrü Hatun, "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", 2002, (Ocak'tan aktarma), s. 28.
[27] Ahmet Çiğdem, "Yoksulluk ve Dinsellik", *Yoksulluk Hâlleri* içinde, ed. Necmi Erdoğan, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002), s. 141.

[28] Necdet Subaşı, *Sınırları Yoklamak/Din Sosyolojisi Okumaları* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), s. 94.

geliştirirler. Daha sonra bu davranışlar kalıplaşarak yoksulların üstünde bir "yoksulluk elbisesi" halini alır. Toplumun yoksullarla hiç ilgisi olmayan diğer üyeleri bile onları bu tutum ve davranışların yarattığı elbise ile tanırlar.

Yoksulların toplumsal bir alt sınıf olarak görülmeleri de yoksulluk kültürünün oluşmasında etkili olmaktadır. Toplum genel olarak yoksullara suçlayıcı bir biçimde yaklaşarak yoksulları kaderlerine terk etmektedir. Bu da onların toplumdan kopmalarına ve ayrı yaşam biçimi geliştirmelerine sebebiyet vermektedir. Çabuklu'ya göre, yoksullar medya aracılığı ile suçlulaştırılmaktadır. Onlar okulu terk eden çocuklarla, dilencilerle, şiddet olaylarıyla, soygunlarla, uyuşturucu bağımlılarıyla birlikte anılmaktadırlar. Medya, polis ve orta sınıf tüketiciler ise kanun ve düzen için bir tehlike oluşturduğu düşünülen yoksulları, bu olağan şüphelileri caddelerden ve kamusal yerlerden temizleyerek, gettolarda izole etmek için işbirliğine girmişlerdir.[29]

Yukarıda da belirtildiği gibi yoksulluk kültürü, yoksulluktan farklı ve daha ağır bir durumu yansıtmaktadır. Dolayısıyla, yoksulluk kültürü içinde yer alan bireylere yönelik olarak geliştirilecek stratejiler daha farklı olmalıdır. Kronik yoksulluğun önlenebilmesi ve yoksulluk kültürüne sahip veya yoksulluk döngüsü içerisinde yer alan kişilerin bu durumdan kurtulup daha müreffeh bir hayat yaşayabilmeleri için yapılan maddi yardımlar elbette ki yeterli olamamaktadır. Temel ihtiyaçlara yönelik olarak yapılan devamlı yardımlar, belki onların yoksulluklarının sürekli hale gelmesine ve giderek yardıma bağımlı hale gelmelerine sebebiyet vermektedir. Bu yüzden, yoksullara yönelik, onların yaşam koşullarını iyileştirecek ve yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçmesini önleyecek birtakım yeni çalışmalar yapmak önemli görünmektedir.

[29] Yaşar Çabuklu, *Toplumsalın Sınırında Beden* (İstanbul: Kanat Kitap, 2004), s. 23.

2. Sosyal Dışlanma

Son zamanlarda yoksulluk gelir azlığıyla birlikte bir ötekileştirme ve dışta tutma sorunu olarak da görülmeye başlandı. Yoksullukla birlikte gerçekleşen dışlanmışlık duygusu, yoksulların ümitlerini kırmakta ve onları pek çok açıdan daha yoksun duruma sokmaktadır. Burada karşılaştığımız sorun mahrumiyet psikolojisidir. Özürlü ya da sakat olan bireylerin kendilerini eksik görmeleri ve bu eksikliği devamlı olarak hissetmeleri gibi, dışlanmaya maruz kalan yoksullar da benzer bir eksiklik duygusu hissetmektedirler.

Çağdaş demokrasilerde toplumun bütün üyeleri hak ve özgürlükler açısından eşit olarak görülmektedir. Ancak, Batı Avrupa ve Amerika gibi dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile eşitsizliğin çok çeşitli yönlerine rastlamak mümkündür. Özellikle, kapitalizmle birlikte somutlaşan gelir dağılımındaki adaletsizlik, toplumdaki sınıfsal farkları daha belirgin hale getirmiştir. Toplumsal katmanların birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığı, sınıf sisteminin olmadığı ülkemizde de tabakalar arası farkları gözlemlemek mümkündür.

Sanayi toplumlarında görülen eşitsizlikler, yeni bir grubu ortaya çıkarmıştır. Toplumun gerisinde kalan, kenarda duran, toplumsal faaliyetlere katılamayan, kısacası toplumla bütünleşme noktasında sorunlar yaşayan bu grubun yaşadığı durum sosyal dışlanma olarak adlandırılmaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan kişiler ise genellikle yoksullardır. Balcı'ya göre,[30] sosyal dışlanmanın en temel nedeni yoksulluğun da temel sebeplerinden biri olan işsizliktir. Bununla birlikte, hızlı sanayileşme ve kentleşmenin aile yapısında meydana getirdiği değişiklikleri de hesaba katmak gerekmektedir. Ancak, önemle belirtilmesi gereken bir nokta da sosyal dışlanmaya uğrayan kesimlerin sadece yoksullar olmadığı, modern toplumlarda sayıları giderek artan

[30] Şebnem Gökçeoğlu Balcı, *Tutunamayanlar ve Hukuk* (Ankara: Dost Kitabevi, 2007), s. 54.

evsizler ve yaşlılar gibi toplumsal kesimlerin de bu gruba dâhil edilmesi gerektiğidir.

Sosyal dışlanma, Sapancalı'ya göre, bireyin kendi geleceğini oluşturmasında fırsatlara tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksunluk; bireyin toplumla olan bağlarının kopması; sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma/bırakılma durum ve süreçleri olarak tanımlanabilir.[31] Bu açıdan düşünüldüğünde ülkemizde buna benzer bir sosyal dışlanmışlık durumu söz konusu değildir. Çünkü bu tür bir durum sınıf-altı ya da alt-sınıf olgusunun var olmasını gerektirir. Her ne kadar Türkiye'de gecekondu veya slum gibi bölgelerde yaşayan yoksullar olsa da bunlar genellikle devlet tarafından bilinmekte ve gözetim altında tutulmaktadır. Myrdal'a göre alt sınıf; "işsiz, iş bulamayan, düşük ücretli işlerde çalışan, ulustan büyük oranda dışlanmış- hayatını, isteklerini ve başarısını paylaşmayan- imtiyazsız bir sınıftır".[32] Oysaki ülkemizdeki yoksullar çeşitli yollarla toplumsal yaşama katılmak ve toplumla bütünleşmek isteyen dinamik bir kitledir.

Türkiye'deki yoksulluk araştırmalarında yoksullar arasında akrabalık, arkadaşlık veya hemşehrilik ilişkilerinin nispeten güçlü olduğu görülmüştür. Burada asıl sorun, kurumların ya da zengin vatandaşların yoksullara yönelik tutum ve davranışlarıdır. Kültürümüzde zenginlerin yoksulları gözettiği ve onlara daha yakın oldukları varsayılırken, günümüzde zengin ve yoksul kardeşler arasında bile bir kopukluk gözlenmektedir. Sosyal dışlanmanın fitilini ateşleyen ve belki de yoksulları ileride sınıf-altına itebilecek asıl sorun da toplumda giderek yaygın hale gelen bireycilik, bencillik ve başkasını düşünmeme gibi durumlardır. Zira toplumsal kesimlerin birbirlerinden

[31] Balcı, s. 104.
[32] Melih Ersoy, Tarık Şengül, *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri- Ankara Örneği* (Ankara: ODTÜ Yayınları, 2000), s. 53.

uzaklaşmaları, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunlardan daha tehlikeli bir durum olarak görülmektedir.

3. Gecekondulaşma ve Gettolaşma

Köyden kente göç ile birlikte, kentlerde yaşanan en önemli sorun konut problemi olmuştur. Daha iyi bir yaşam ümidiyle kentlere gelen göçmenler, kentte barınacak yer bulmada sorun yaşamışlardır. Barınacak bir yer bulma amacıyla gecekondular inşa edilmiştir. Bunun neticesinde kentte çarpık yapılaşmalar meydana gelmiştir. Kentlere 1950'lerden sonra ilk göç edenler, sonrakilere göre konut edinme açısından daha şanslıydılar. Çünkü o dönemlerde araziler boştu ve göç edenler devlet arazilerini sahiplenerek ev yapabiliyorlardı. Gerek siyasilerin getirmiş olduğu aflar, gerekse gecekondu sahiplerinin değişik yöntemler kullanmaları gecekonduların yayılmasına, yükselmesine ve bir rant aracı haline gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla, 1980 sonrası şehirlere akın eden göçmenlerin durumunun ilk göç edenlerinkine göre daha zor olduğunu önemle belirtmek gerekir. Çünkü sonradan gelenler, gecekondularda konut sahibi olmak için yeterli fırsatlara sahip olamadılar; ya kiracı oldular ya da kent içine dağıldılar.

Köyden kente göç ile birlikte kentlerde gecekondu bölgeleri meydana gelmiştir. Aslında bu bölgeleri yoksul bölgeler olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Kimi zaman kentlere uzak olan yoksullar, kimi zaman kentlerin tam içinde, fakat kapalı mekânlarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu kapalı mekânlara getto adı verilmektedir. Gettolarda yaşayan yoksullar için Amerika'da sınıf altı kavramı kullanılırken, Türkiye'de bu kategoriye giren yoksul kesim fazla bulunmamaktadır.

Kentlerde yoksulların ve sınıf altı kesimlerin yaşadığı kapalı mekânları ifade eden "getto" kavramının tarihi yaklaşık olara bin yıl kadar eskiye dayanmaktadır. Bu kavram, M.Ö. 70'te Yahudilerin Filistin'den çıkarılmalarından ve o tarihten itibaren Avrupa'ya

yerleşmelerinden beri kullanılmaktadır. Ancak "getto"nun tanımı ilk olarak 1928'de Amerikalı sosyolog Louis Wirth tarafından yapılmıştır:

> *Avrupa'daki ilk gettolarda yerleşim belli kurallara göre oluşur, gettoların etrafında surlar vardır, orada yaşayanların hangi işleri yapabileceği, şehirde nasıl dolaşacakları, ne tür giysiler giyecekleri, hangi sokakları kullanacakları, hangi saatte işi terk edecekleri bellidir, hatta kentin belediyesi belli bir saatten sonra "getto"nun surlarını dışarıdan anahtar ile kilitleyebilir. Yahudi gettosu denilen "getto"lar etrafında sur olan, surun içinde ayrımcılıkla karşılaşmış bir grubun yaşadığı yerleşmelerdir.*[33]

Getto kavramı ilk etapta Yahudi yerleşim yerlerini tanımlamak için kullanılırken, daha sonra bu kavram kentlerde, kent kültüründen farklı bir kültüre sahip olan, dini, etnik veya ırksal açıdan farklılık gösteren bireylerin yaşadıkları yerleri ifade etmek için kullanılmıştır. Günümüzde de geçerliliğini bu şekilde sürdürmektedir. Gettolar, zamanla alt kültürlerin oluştuğu ve genellikle toplumun dışında kalan yoksulların yaşadığı mekânlar haline gelmiştir. Yoksulluk için adeta özerk bölge haline gelen bu yerlerde yaşayan yoksulların yoksulluklarını giderebilmeleri oldukça zor gözükmektedir.

Gettolarda yaşayan yoksulların, yoksulluktan kurtulma ümitleri son derece azdır. Çünkü onlar artık bir alt sınıfın üyesi olarak görülmektedirler. Somut bir gerçeklik olmamasına rağmen, toplumun bakış açısı ve onların kendilerine bakış açısı bu yöndedir. Dolayısıyla, onların hayata tutunma çabalarından başka bir gayelerinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu ise tam manasıyla bir yoksulluk kültürünü ifade etmektedir. Ülkemizde İstanbul ve Ankara gibi metropol kentlerde bu tür durumlara rastlamak mümkündür. Ancak kentin kenarlarında yaşayanlar için durum böyle değildir.

[33] Sema Erder, *Refah Toplumunda Getto* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), s. 2-3.

Akkaya'ya göre, kenarda yaşayan yoksullar ile kent içinde yaşayan yoksullar arasında bir fark vardır. Kent içi yoksullar kenar yoksullarının aksine umutsuz ve esas olarak dönüştürme kapasitesinden büyük ölçüde yoksun bir kesim olma özelliğini taşımaktadır. Kent içi yoksullar iyileşme umudunu yitirmişlerdir ve bu yoksullar, sınıf altı kitlenin özelliğini taşırlar.[34] Diğer yandan varoş yoksulları arasında umutsuzluğa düşenler olsa bile, büyük çoğunluğu seyirci olarak kalma niyetinde değildirler. Bunlar kendi önüne konan seçenekleri reddedip yeni seçenekler yaratma çabasına giren ve bu uğurda çok şeyi yapmaya hazır görünen göçmen işçiler gibi davranır ve son derece dinamiktirler.[35] Dolayısıyla, yoksulluk kültürü değerlendirilirken bu iki kesim arasındaki farklar dikkate alınmalıdır.

Ülkemizde özellikle büyükşehirlerde gözlemlenen bu tür oluşumlar, yoksulluğun derinden yaşandığı, dışlanmışlığın, ayrılmışlığın ve tutunamayışın had safhada olduğu yapılardır. Bu yapıların içerisinde madde bağımlılığı, hırsızlık, kapkaç, fuhuş gibi suç veya sapma unsuru gösteren davranışlara sıkça rastlamak mümkündür. Tüm bunların önüne geçebilmek için yoğun yardım politikalarının yerine, kentsel dönüşüm projelerine ağırlık verilmelidir. Kısmi olarak Ankara ve İstanbul'da başlayan projeler daha da güçlendirilmeli ve hızlandırılmalıdır.

4. Suç

Yoksulluk ve suç, toplumsal problemlerin başında gelmektedir. Bu iki sorun birbirini farklı açılardan etkilemektedir. Burada asıl mesele yoksulluğun suçu etkileyip etkilemediğini ortaya koymaktır. Zira şimdiye kadar yoksullukla suç arasındaki ilişki net olarak ortaya konulmamış, sadece yoksulluğun suçu etkileyen önemli faktörlerden

[34] Yüksel Akkaya, "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları,* içinde, ed. Yasemin Özdek, (Ankara: TODAİE Yayınları, 2002), s. 211.

[35] Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği* (5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 39.

biri olduğu varsayılmıştır. Bu varsayım çeşitli araştırmalarla doğrulanmış; fakat yoksulluğun her zaman suçu ortaya çıkardığı kesin olarak saptanamamıştır. Hiç kuşkusuz, insanların sosyo-ekonomik durumları işlenen suçlar üzerinde etkili olmaktadır. Fakat bu etkinin ne düzeyde olduğu, doğrudan veya dolaylı olup olmadığı, işlenen suçun niteliğini değiştirip değiştirmediği yeterince ele alınmamıştır. Yoksulluk bağlamında, suç için öngörülen teori, suça meyilli olan insanların genellikle ekonomik durumlarının iyi olmadığıdır.

Yoksulların suça yönelmelerinde etkili olabilecek faktörleri incelediğimiz zaman, yoksulluğun suç üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yoksullar genellikle sosyal dışlanmaya maruz kalan ve kendilerini toplumun dışında hisseden kişilerdir. Bu nedenle kurallara uyma veya uymama noktasında diğerlerinden daha rahat veya serbest davranabilmektedirler. Bunun da bir suç veya sapma davranışına yol açabilmesi mümkün görünmektedir. Burada yine yoksulluk kültürü ile alakalı bir durum söz konusudur. Yoksul bir insan olarak dünyaya gelmiş, kalabalık bir ailede değer görmeden yaşamış, toplumsal normlara ayak uyduramamış bir birey yoksulluktan kurtulmak için çareler aramak yerine, görmüş olduğu zenginlerin hayat standardına ulaşmak için kural-dışı davranışlara yönelebilmektedir. Bu noktada karşımıza çıkan suçlara baktığımızda, özellikle hırsızlık ve kapkaç türü mala yönelik suçları görmekteyiz. Öte yandan, ülkemizde mafya tipi ve çetevari oluşumların suça bulaştırdığı yoksullar da bulunmaktadır. Bu tip örgütler, özellikle kent ortamlarında, toplumdan kopuk bir şekilde yaşayan yoksul insanları (özellikle çocukları) çeşitli suçlarda kullanmaktadırlar.

Yoksulluk kültürü içinde yaşayan ya da yoksulluktan kurtulmak veya zenginleşmek için hiçbir ahlâki değeri benimsememiş bireyler ve kesimler için tek kurtuluş yolu kolay yoldan para kazanmaktır. Bu bağlamda önüne çıkan fırsatları değerlendirmek isteyen yoksul kişi için

meşru, gayri-meşru ayrımı yapmak söz konusu olmamaktadır. Özellikle, para kazanmanın kutsallaştırıldığı ve paraya giden her yolun mubah görüldüğü 1980'ler Türkiye'sinde,[36] yoksul kesimlerde değer erozyonu daha fazla görülmeye başlanmıştır.

Suç işleyen insan profiline baktığımızda, çoğunun suça küçük yaşta bulaşmış kişilerden oluştuğu görülmektedir. Kızmaz'ın yaptığı araştırmaya göre,[37] suç işleyen bireylerin %75'i 18 yaşında veya 18 yaşının altındayken ilk suçlarını işlemiş ve cezaevine girmişlerdir. Suç işleme yaşının bu derece küçük olması, meselenin ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından oldukça dikkate değerdir.

Çocuk suçluluğuna etki eden faktörleri incelediğimizde ise, yoksulluğu bu faktörlerin arasına, belki de en başına rahatlıkla koyabiliriz. Çünkü suça itilen çocuklar genellikle sokaklarla çok küçük yaşta tanışan çocuklardır. Bunda da birtakım etkiler söz konusudur. Düzensiz ev ortamı, kalabalık haneler, parçalanmış aileler, akran grupları, madde bağımlılığı gibi unsurlar çocuk suçluluğunun tetikleyicileri arasında yer almaktadır.

Yoksul insanların suç işleme nedenleri diğerlerine göre belki fazla olabilir. Ancak, daha önce belirtildiği gibi, suç olgusunu yalnızca yoksullukla açıklamak bilimsellikten uzak görünmektedir. Suçun sadece yoksullar arasında görülen bir olgu olduğu yargısı, yoksullara yönelik olarak yapılan bir etiketlemedir. Orta ya da üst sınıf üyesi gruplarda da değerlerin ihlali yaygındır.[38] Ancak şu kadarı söylenebilir ki, ülkemizde işlenen suçlara bakıldığı zaman suçun niteliği ve çeşitliliği sosyo-ekonomik düzeye göre değişebilmektedir. Özellikle yoksullar gibi toplumun alt kesiminde yer alanların işlediği suçlar arasında hırsızlık, kapkaççılık, adam yaralama, gasp ve darp gibi suçlar vardır. Üst veya

[36]Işık, Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği,* s. 140.
[37] Zahir Kızmaz, *Cezaevi Müdavimleri* (Ankara: Orion Yayınevi, 2006), s. 363.
[38] Hüseyin Gül, Songül Sallan-Gül**,** "Türkiye'de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* içinde, Der. Nurgün Oktik (İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008), s. 387.

orta sınıfa ait olan bireylerin işledikleri suç türlerine baktığımızda ise rüşvet, yolsuzluk, dolandırıcılık, uyuşturucu ticareti ve fuhuş gibi suçları görebiliriz. Ancak, suçu öğrenme veya suç ile tanışmada etkili olan yoksunluklar genellikle ekonomiktir. Burada yoksulluğun niteliğine de vurgu yapmak gerekir. Çoğu zaman var olmak veya varlıklı olmak yoksul zihniyeti ortadan kaldırmamaktadır. Bu çerçevede yoksullara yönelik olarak yapılacak çalışmalarda bir amaç da yoksulluk kültürüyle mücadele etmek olmalıdır.

5. Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet, hane içerisinde başlayan, fakat etkisi toplumun genelinde görülen sosyal bir problemdir. Aile içi şiddete maruz kalanların başında ise kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Özellikle kadınlar en fazla şiddet mağduru olarak göze çarparken, bu şiddetin en fazla uygulayıcısı olarak da kocaları görülmektedir. Aile içi şiddet dünya genelinde, sadece yoksul ülkelerde değil en gelişmiş ülkelerde bile görülmektedir. Örneğin, "1995 yılında nüfus konseyi tarafından yayınlanan bir rapora göre, Birleşik Devletler'de, yani yasalar ve kurumlar açısından dünyanın en ilerileri arasında olan bu ülkede, her on sekiz dakikada bir, bir kadının dövüldüğünü ve kadınların (doğurabilecek durumda olanların) aldığı yara berelerin başlıca nedeninin aile içi şiddet olduğunu gösteriyor".[39]

Ülkemiz açısından da şiddetle ilgili istatistikler kadının şiddet konusunda ne kadar mağdur durumda olduğunu göstermektedir. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) yapmış olduğu araştırmaya göre, eşi, eski eşi veya birlikte olduğu erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet yaşamış kadınların Türkiye genelinde oranı %41,9'dur. Aynı araştırmaya göre, sadece fiziksel şiddete uğrayan kadınların oranı ise %39,3 olarak belirlenmiştir. Ancak gerek fiziksel gerekse hem fiziksel hem cinsel şiddete uğrayan yoksul kadınların oranı

[39] Rahnema, s. 263-264.

refah seviyesi düşük olan ailelerde daha yüksektir. KSGM'nin araştırmasına göre refah düzeyi düşük olan kadınların % 49,9'u eşinden veya birlikte oldukları kişilerden şiddet görmüşlerdir. Refah düzeyi orta olanlarda bu oran %41,6 iken yüksek olanlarda % 28,7'dir.[40]

Aile içi şiddet olgusunun yoksul ailelerde daha yaygın olması, yoksullukla ilgili olan birtakım sorunları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Özellikle sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan özgüven eksikliği içinde bulunan hane erkeği bu eksikliğini ruh dünyasında giderebilmek amacıyla, eşine veya çocuklarına baskı uygulamaktadır. Bunun sonucunda, erkek nispeten duygusal bir tatmin yaşamakta; buna karşın kadın ve çocuklar psikolojik açıdan yoğun bir duygusal bunalıma maruz kalmaktadırlar.

Yoksul ailelerde şiddet olgusu alışılagelmiş bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, bazı yoksul kadınlar bu durumu kabullenmekte ve olağan bir şey olarak görmektedirler. Bunun nedenlerine baktığımız zaman bilinçlilik düzeyinin düşük olması, öğrenilmiş çaresizlik, destek bulamama ve eğitim eksikliği gibi etmenleri görebiliriz. Her ne kadar şiddet olgusu eğitimli kişilerde de görülse, yapılan araştırmalar eğitimsizlerde şiddet oranlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. KSGM'nin araştırmasına göre, eğitim almayan kadınların %52,2'si eşlerinden şiddet görmektedir. Eğitim alanlarda, örneğin lise mezunlarında bu oran %25'tir.

Her toplumda farklı alanlarda pek çok şiddet türüne rastlanılmaktadır; ama öğrenme yoluyla gerçekleşen bu şiddet türlerinin yapısı ve oluşum süreci kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Öğrenilmiş bir olgu olarak şiddeti yoksul ailelerde gözlemlemek mümkündür. Yoksul erkekler, çocukluk dönemlerinde babalarından gördükleri şiddetin aynısını veya benzerini eşlerine ya da

[40] *KSGM-2008, http://www.ksgm.gov.tr/tdvaw/istatistikler.htm*, son erişim tarihi: 12.04.2011.

çocuklarına uygulayabilmektedirler. Bu yüzden, aile içi şiddetin görüldüğü bu tür ailelerde yoksulluk kültürünün kapsamı içinde yer alabilecek şekilde bir şiddet kültürü de gelişmektedir. Öte yandan, annesinin çaresizliğini ve yeterli eğitim almadığı için herhangi bir çareye başvuramadığını gören yoksul kız çocukları, büyüyüp yuva kurdukları zaman aynı mağduriyetle yüz yüze gelebilmektedirler. Dolayısıyla, eğitimsizlik ile birlikte gelişen çaresizlik duygusu kadını ezilen ve mağdur pozisyonuna daha kolay bir şekilde getirebilmektedir. Öte yandan, TÜİK'in yaptığı araştırmaya göre, kadınların bir daha şiddete uğradıklarında nasıl bir tepki verecekleri refah düzeyine göre farklılaşmaktadır. Özellikle refah düzeyi düşük olan kadınlar tepkilerini daha sessiz bir şekilde verebileceklerini ifade etmişlerdir. Refah düzeyi düşük olanların %31,6'sı, orta düzeydeki kadınların yaklaşık %20'si ve yüksek düzeydekilerin de yaklaşık %11'i sessiz kalacağını belirtmiştir.[41]

6. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği genellikle her toplumda görülen bir durumdur. Geçmişten günümüze farklı toplumlarda farklı şekillerde görülen bu olgu, kadınların toplumsal hayatta ve aile içinde daha geri planda kalmalarına neden olmaktadır. Sosyal, ekonomik, kültürel ve politik açıdan ikincil konumda olan kadın, her anlamda ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Hem küresel, hem ulusal hem de yerel anlamda ayrımcılığa uğrayan kadınlar, yoksullukla daha fazla karşılaşmaktadırlar. Dünya üzerinde yer alan yoksulların 3'te 2'sinin kadın olması bu gerçeği göstermektedir.

Ataerkil bir yapıya sahip olan Türkiye'de kadınlar yoksulluk riskiyle daha fazla yüzleşmektedirler. Ülkemizde kadınlar tercih hakları konusunda erkeklere oranla daha dezavantajlı konumdadırlar. Özellikle örf, adet, gelenek-görenek ve törelerin etkin olarak görüldüğü yerlerde kadın erkeğin hegemonyası altındadır. Burada asıl tartışma konusu

[41] www.tuik.gov.tr son erişim tarihi: 21.04.2011.

kadının ikinci planda olması değil, onun birtakım hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmasıdır. Örneğin, erken yaşta ve istemediği kişilerle evlenen genç kızlar, kaderlerini çizme noktasında başka bir erkeğe mahkûm bırakılmaktadırlar. Diğer yandan, çeşitli nedenlerden dolayı eğitim almamış kız çocukları muhtemelen yoksul bir eve gelin gitmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durumda olan kadın için deyim yerindeyse sonun başlangıcı gerçekleşmektedir. Bu bağlamda her ne kadar ülkemizde yoksullukla ilgili rakamlar kadın ve erkek açısından eşit olarak görülse de, kadınların yoksullaşma riskiyle daha fazla yüzleştikleri ve yoksulluğun getirmiş olduğu sıkıntıları erkeklerden daha çok yaşadıkları görülmektedir.

Kadınları daha fazla yoksul hale getiren bir diğer durum, kadınların çalışmasının önündeki engellerdir. Kadına yönelik olarak gerçekleştirilen cinsiyet ayrımcılığı, kadını adeta eve hapsetmektedir. Bu nedenle ülkemizde orta yaş ve üzeri kadınların pek çoğu çalışmamaktadır. Ancak son yıllarda, özellikle kentlerde kız çocuklarının okutulmasıyla birlikte bu anlayış değişmeye başlamıştır. Eğitim çağına girdiği zaman eğitim gören ve eğitimin lise ve üniversite gibi üst kademelerine kadar yükselen kız çocukları için çalışmanın önündeki engeller oldukça azalmaktadır. Daha doğrusu engellerin niteliği değişmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yerini istihdam sorunları almaktadır. Öte yandan kırsal kesimde kadınlar hala günün tamamında ev veya tarla işleri ile uğraşarak ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. Kadın kazandığı gelirin yönetiminde söz sahibi olamazken yaptığı işler neticesinde erkeğe oranla daha fazla yıpranmaktadır.

Aile kurumunun işleyişi bir toplumun var olması açısından son derece güçlü bir önem arz etmektedir. Çünkü aile, toplumun çekirdeğidir ve toplumun geleceği bu çekirdekten yetişen bireylere bağlıdır. Yoksulluk olgusunun en çok etkilediği kurum ise ailedir ya da

sosyal bilimcilerin kullandığı tabirle hanedir. Yoksulluk küresel etkilerle gelişen ancak özelde aileye sirayet eden bir olumsuz bir durum içermektedir. Aile içerisinde bireylerin kaderini bir bakıma yoksulluk belirlemektedir. Özellikle, günümüz dünyasında tüketim ihtiyaçlarının çoğalması insanları yeni arayışlara itmektedir; fakat insanlar bu ihtiyaçları karşılayabilecek kaynaklara ulaşma noktasında büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu noktada asıl zorluğu bir hanenin taşıyıcısı olan kadın yaşamaktadır. Kalaycıoğlu&Tılıç'a göre, devamlı bir fedakârlık içerisinde bulunan yoksul kadın için yoksulluğun bir sonraki kuşağa aktarılması acı veren bir durumdur. Yoksul kadın her durumda çocuklarını düşünmekte ve bu bağlamda kendi ihtiyaçlarını ertelemek veya görmezden gelme durumunda kalmaktadır. Çocuklar okul hayatıyla birlikte yeni ürün ve hizmet arzıyla karşılaşırken, bunun acısını en çok çeken annedir. Çünkü çocuk sosyal yaşamla birlikte tam bir tüketim şöleninin içine girmekte ve bu da hane içindeki anneyi ihtiyaçları karşılama noktasında oldukça zor bir durumun içine sokmaktadır.[42]

Sonuç ve Öneriler

Dünya genelinde ve Türkiye özelinde yapılan bütün yoksullukla mücadele çabalarına rağmen, yoksulluk hâlâ dünyada ve Türkiye'de önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. İşin ilginç tarafı, yoksulluğun giderek dünyaya yayılmakta oluşu ve yoksulların sayısında bir artışın gözlenmiş olmasıdır. Bunda savaşlar, iç çatışmalar, küresel sermayenin yapısı, göç, işsizlik, kuraklık ve gıda krizleri gibi makro faktörler etkili olduğu gibi, eğitimsizlik ve kapasite yoksunluğu gibi mikro etmenler de etkili olmaktadır. Sonuçta, nedenleri ve biçimi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, yoksulluk sosyal dışlanma, yoksulluk kültürü, suç, marjinalleşme, şiddet ve konut sorunu gibi birçok olumsuzluğa yol açmaktadır.

[42] Kalaycıoğlu, Tılıç, s. 205.

Bununla birlikte, yoksulluğu bir kader ve çözümü olmayan bir sorun/olgu olarak görmemek gerekir. Günümüzde birçok soruna ve olumsuzluğa kaynaklık eden yoksulluk, toplumsal irade ve siyasal iradenin birlikte ve aynı amaç doğrultusunda harekete geçirilmesiyle çözüme kavuşturulabilir. Örneğin, Nobel ödülleri töreninde yaptığı konuşmada yoksulluğun dünya barışına bir tehdit olduğunu söyleyen Yunus,[43] yoksulluğun ortadan kaldırılması için siyasi iradenin devreye girmesi gerektiğini belirtmektedir.[44] Ülkelerin ve bölgelerin özel durumları dikkate alınarak yoksulluğun yapısal kaynaklarına odaklanan etkili yoksullukla mücadele programları oluşturmak ve uygulamak mümkündür. Zira yoksullukla etkili bir şekilde mücadele etmek, yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıkan diğer birçok sorununun da çözümünü beraberinde getirecektir. Örneğin, Türkiye'de görülen şiddet kültürü, ötekileştirme veya ötekileştirilme, dışlanma, depresyon ve cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunların çoğu yoksullukla ilgilidir. Dolayısıyla, yoksullukla mücadeleyi sosyal politikanın en önemli gündem maddesi haline getirmek önem arz etmektedir. Bu bağlamda, yoksullukla mücadelenin (yoksulluğun azaltılması veya ortadan kaldırılmasının) başarılı bir şekilde yürütülmesi için bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Bu önerilerden bazıları şunlardır:

- Ülke gelirinden herkesin hak ettiği payı alması sağlanmalıdır. Yoksulluk bir insan hakları ihlali olarak görüldüğüne göre, bu hak ihlalini ortadan kaldıracak şekilde yeni düzenlemeler getirilmelidir.
- Yoksulları tüketim kültürünün zararından korumak için eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine önem verilmelidir. Tüketim kültürü, özellikle kapitalizmin en önemli yayın

[43] Muhammad Yunus, *Creating a World Without Poverty- Social Business and the Future of Capitalism* (New York: Public Affairs, 2007), s. 17.
[44] Muhammed Yunus, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru* (çev. Gonca Şen, 2. bs., İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2003), s. 283.

organları olan reklamlar ve dizilerle halka yansıdığı için, görsel medyayla ilgili bazı çalışmalar yapmak gerekmektedir.

- Alt tabakada yer alan kişileri kendisine çeken şans oyunları ve piyango gibi uygulamalar denetim altına alınmalı veya ortadan kaldırılmalıdır. Burada devletin gözle görülen bir kazancı olmasına rağmen, toplumda önemli bir kesim, özellikle yoksullar, bu tür uygulamalardan büyük zarar görmektedir. Dolayısıyla, toplumda bir hastalık halini olan bu gerçeği dikkate almak gerekir.
- Köyden kente göçü engelleyecek, kırsal kalkınmayı sağlayacak politikalara önem verilmelidir.
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile birlikte gelişen kadın yoksulluğunu azaltmak ve yok etmek amacıyla çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle yoksul ailelerde şiddet gören kadınların durumu dikkate alınmalıdır.
- Sosyo-kültürel değişim sürecinde giderek modernleşen eğitim olanaklarından herkesin eşit bir şekilde yararlanması sağlanmalıdır. Özellikle kırsal bölgede yaşayan çocukların eğitim alma süreci hassasiyetle takip edilmelidir.
- Yapılan sosyal yardımlar politik amaçlı olmamalıdır. Ayrıca, devletin yoksullukla mücadeledeki faaliyetlerini yürüten Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), farklı bir formatta yeniden yapılandırılmalıdır. Yoksullukla ulusal veya yerel düzeyde mücadele eden gönüllü kuruluşlar/STK'lar da desteklenmelidir.
- Toplumda yoksullara yönelik bakış açısını değiştirecek, sosyal dışlanmayı engelleyecek ve onları toplumla bütünleştirecek çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar toplumun her kesimindeki kişileri ve grupları kapsamalıdır. Yoksullukla

mücadele sadece devleti ilgilendiren bir mesele olarak görülmemelidir.

- Yoksulların yapabilirliklerini ortaya çıkarmak için mikro-kredi benzeri destekler verilmelidir.
- Başta eğitimli işsizler olmak üzere bütün işsizlere yeni istihdam alanları oluşturulmalıdır. İstihdam edilemeyen kişiler için şartlı veya şartsız sosyal destekler sağlanmalıdır.

Kaynakça

Akkaya, Yüksel, "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet" *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, ed. Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE Yayınları, 2002, s. 203-215.

Balcı, Şebnem Gökçeoğlu, *Tutunamayanlar ve Hukuk*, Ankara: Dost Kitabevi, 2007.

Bauman, Zygmunt, *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar,* çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999.

Çabuklu, Yaşar, *Toplumsalın Sınırında Beden*, İstanbul: Kanat Kitap, 2004.

Çağlayan, Savaş, "Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* içinde, der. Nurgün Oktik, İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, s. 301-326.

Çiğdem, Ahmet, "Yoksulluk ve Dinsellik", *Yoksulluk Hâlleri,* içinde, ed. Necmi Erdoğan, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002, s. 134-163.

DPT, *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT, 2007.

Erder, Sema, *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Ersoy, Melih ve Tarık Şengül, *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri-Ankara Örneği*, Ankara: ODTÜ Yayınları, 2000.

Fuchs, Rachel G., *Gender and Poverty in Nineteenth-Century Europe*, New York: Cambridge University Pres, 2005.

Goklany, Indur M., "Beşerî Refahın Küreselleşmesi", çev. Mustafa Acar, *Küreselleşme Okumaları*, ed. Kudret Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları, 2006 s. 87-126.

Görentaş, Ziya Gökalp, "Türkiye'de Köyden Kente Göçün Siyasal Yansımaları-I", http://akbulutkoyu.blogcu.com/turkiye-de-koyden-kente-gocun-siyasal-yansimalari-i/1372404, 2007.

Gül, Hüseyin ve Songül Sallan-Gül**,** "Türkiye'de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* içinde, der. Nurgün Oktik, İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, 2008, s. 361-396.

Hatun, Şükrü, "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", *Türk Tabipler Birliği*, (2002): 1-44., internet erişimi: http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2010/04/yoksulluk_ve_cocuklar.pdf

Işık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Işık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu, "Nöbetleşe Yoksulluktan Kuralsız Yoksulluğa", *Görüş*, Temmuz Sayısı, (2003): 50-53.

Kalaycıoğlu, Sibel ve Helga Tılıç Rittersberger, "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk- 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi* içinde, ed. Ahmet Alpay Dikmen, 2002 s. 197-246.

Kızmaz, Zahir, *Cezaevi Müdavimleri,* Ankara: Orion Yayınevi, 2006.

Kloby, Jerry, *Küreselleşmenin Sefaleti- Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma,* çev. Orhan Düz, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2005.

Laçiner, Ömer, "Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak", *Yoksulluk Hâlleri* içinde, ed. Necmi Erdoğan, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002, s. 206-213.

Müderrisoğlu, Serra, "Psikolojik Gelişim, Yoksulluk ve Hak Temelli Yaklaşım: STK Uygulamalarında İlkelerden Yönteme Doğru", *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk* içinde, ed. Pınar Uyan Semerci, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 93-129.

Rahnema, Macit, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya,* çev. Şule Ünsaldı, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2009.

Sallan Gül, Songül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", *Yoksulluk, Şiddet*

ve İnsan Hakları içinde, ed. Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE Yayınları, 2002, s. 107-118.

Semerci, Pınar Uyan, "Dev ve Cüce Aynı Yolda: Yoksulluk ve Özgürlükler", *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk* içinde, ed. Pınar Uyan Semerci, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 1-21.

Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, 4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Subaşı, Necdet, *Sınırları Yoklamak/Din Sosyolojisi Okumaları,* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Toffler, Alvin ve Heidi Toffler, *Zenginlik Devrimi*, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2006.

Yunus, Muhammad, *Creating a World Without Poverty- Social Business and the Future of Capitalism*, New York: Public Affairs, 2007.

Yunus, Muhammed, *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, çev. Gonca Şen, 2. bs., İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2003.

Zengingönül, Oğul, *Küreselleşme- Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde,* Ankara: Adres Yayınları, 2004.

e-kaynakça

www.tuik.gov.tr

www.maziz.net

www.ksgm.gov.tr

Künye:
Açıkgöz, Reşat, Ö. Şükrü Yusufoğlu, "Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yanısmaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 1*, (2012): 76-117.